

A Budapesti Harisnyagyár szerepe a magyarországi harisnyagyártásban

Dr. Orbán Istvánné dr. Piskó Ágota, Lázár Károly

Kulcsszavak: Harisnya, Harisnyagyártás, Budapesti Harisnyagyár, A magyar kötőipar története

Előttörténet

Köpt zokni az 5. századból

A harisnya története az V. századi köpt sírokban talált zoknikra nyúlik vissza, de művészete igazán a XVI. században terjedt el, főleg Spanyolország területén. A harisnyakötés mindaddig kézi munka volt, amíg 1589-ben *William Lee* fel nem találta a „harisnyakötő széket”, a kötőgépek legelső változatát. Ebből a két kézzel és két lábbal hajtott szerkezetből fejlődtek ki több mint 400 év alatt, sok-sok feltaláló ötletes és szorgalmas munkája nyomán a ma is ismert kötőgépek különböző változatai.

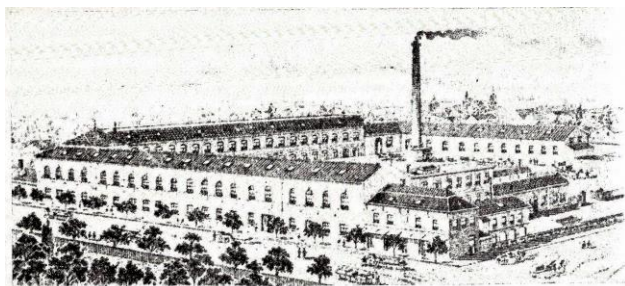
A finomharisnyákra speciálisan alkalmazható technológiát *William Cotton* 1864-es szabadalmától datáljuk. A Cotton által feltalált – szaknyelven sík hurkológépnek, vagy a feltalálóról cotton-gépnek nevezett – gép azonban az 1960-as évekig már elavultnak számított, mert termékét, a síkban formára kötött és hátul hosszában összevarrt harisnyát a körkötőgépen készített harisnyák teljesen kiszorították a piacról. A harisnya sarkának és orrhegyének elkészítésére is alkalmas körkötőgépet 1866-ban *William H. MacNary* találta fel

Lee-féle gépen dolgozó munkás

A magyarországi harisnyagyártás történetének kezdetei

Magyarországon az 1880-as években még csak hírből ismerték a kötőipart, amit *Leichtner Benő* honosított meg 1885-ben. Gyárát, az Első Magyar Szövő és Kötőgyár Rt.-t volt Vácott alapította meg. 1896-ban „Millenniumi Aranyérmét” nyert s ez inspirálta további fejlesztésre, így Selmezbányán és Iglón 1899-ben fióktelepeket létesített. 1928-ban Corona típusú harisnyakötőgépekből 57 darabot vett. 1942-ben *Gönczi Béla* vette meg az üzemet, ami akkor az már fonodával is rendelkezett. A cég a II. világháborút is átvészelte és az 1948-as államosításig

A Gyulai Harisnyagyár – a Monarchia legnagyobb harisnyagyára

A GFB levélpapírjának fejléce

üzemelt, ekkor már 570 fő dolgozott és évente 2,3 millió pár pamutharisnyát termelt a 140 tonna egyéb kötöttáru mellett. Gépeiket 1951-ben először a Debreceni Harisnyagyár, majd onnan az 1951-ben megalakított Budapesti Harisnyagyár kapta meg.

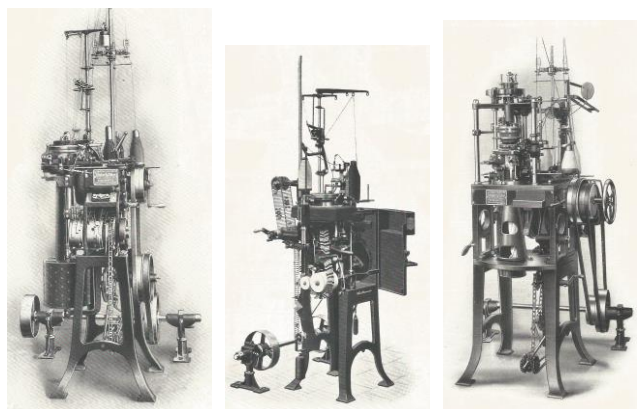
Ezzel párhuzamosan több szálon követhetjük azt az utat, ami a Budapesti Harisnyagyár létesítéséig vezetett. Nem volt egyszerű, de nélkülük sok emlék kárba vészne.

1906-ban Gyulán alakult az Első Gyulai Kötött és Szövőtt Iparáru Gyár, 1910-ben pedig Békéscsabán a Hubertus Kötött és Szövőttáru Gyár. Ezt követően 1920 és 1922 között sorban alakultak a kötött termékeket gyártó gyárak, felismerve a konjunktúrát (43 új gyárat létesítettek).

1921-ben 3 vállalat egyesítésével (Gyulai Kötött, Veszprémi Kötő, Columbia Textilgyár Rt.) megalakult a Columbia Textilipari Rt. Ugyancsak 1921-ben *Perlesz Sándor* megalapította a Kötszövőgyár Rt.-t (a későbbi Pesterzsébeti Harisnyagyárat). 1922-ben kezdte meg működését a Kötszövő Művek Rt. a Petneházy utca 34-ben (előtte a Taksony utca 6-ban). 1924-ben Viktória Kötő és Szövőgyár létesült Budapest. XIII. Reitter Ferenc- utca 54. alatt. 1929-ben alapították a Guttman és Fekete Harisnya-, Kötött- és Szövőttáru Gyárat, a híres GFB-t – a II. világháború után ez lett az Óbudai Harisnyagyár –, ahol cotton-gépeken sík hurkolt harisnyákat állítottak elő

A volt PERLESZ HARISNYAGYÁR Pesterzsébeten 1962

a) Régi Schubert & Salzer harisnya-körkötőgépek
a – Corona, b – Standard, c – Scott

és 1933-ban már 1,2 millió tucat harisnyát gyártottak. Ezt a gyárat 1934-ben, a korabeli tervrajzok és dokumentumok tanúsítványai alapján bizonyíthatóan, az 1922-ben megalakult Kötszövőművek Rt. épületeivel, Budapest Székesfőváros polgármesterének jóváhagyásával 1935-ben további fejlesztések céljából, telekvásárlás útján bővíthették. Akkoriban a Taksony és a Tüzér utca által határolt területen épült épületben már festőde és formázóüzem is működött a kötő-, láncoló- (kettlíző-), szár- és sarokkötő gépek mellett.

1936-ban tehát kialakult a magyarországi harisnyagyártás bázisa, amely már csak 1939-ben, a Békéscsábán létesített Excelsior Harisnyagyárral bővült, amit a Columbia Textilipari Rt. vett át.

A II. világháború utáni helyzet

1948 az államosítások éve. Hogyan hatott ez a magyarországi harisnyagyárak termelésének koncentrálására, ami a Budapesti Harisnyagyár megalakításához vezetett?

Kezdetben csak a 100 alkalmazottakat foglalkoztató gyárakat, később ennél kisebbeket is államosítottak. Így, hogy csak a legjelentősebbeket említsen:

- Columbia Textilipari Rt.,
- Viktória Kötő és Szövőgyár,
- GFB Harisnyagyár, Óbuda,
- Perlesz, Pesterzsébet,
- Kötszövő Művek Rt.

1949-ben december 28-án még 8 kisebb üzemet csatoltak a Viktória Kötő és Szövőgyárhoz. 1951. január 1-jével, a Columbia Textilipari Rt. megszűnésével a gyulai gyár önálló vállalat lett.

Kötők egy csoportja cotton-gépek mellett

Harisnyakötés cotton-gépen

A Budapesti Harisnyagyár története valójában itt kezdődött.

A Budapesti Harisnyagyár létesítése

A Népgazdasági Tanács 1951. június 22-i, 243/11/1951 sz. határozatában *Budapesti Harisnyagyár* (BHGY) elnevezéssel vállalatot alapított. A vállalat-irányító felettes szerv a Harisny és Kötszövőipari Központ volt. Telephelye: Budapest III. Folyamőr utca 21.

A Budapesti Harisnyagyár az alábbi üzemekből jött létre:

- a Viktória Harisnyagyár, Budapest XIII. Reitter Ferenc utca 54. (a Czobor, Forgács, Taksony és Lajos utcai telepekből),
- a Zuglói Kötöttárugyár Budapest XIV. Szugló utca 83. alatt működő pamutharisnya-kötőüzeméből,
- a Perlesz Pesterzsébeti Harisnyagyár Budapest XX. Ady Endre utca 68-70. alatt működő pamutharisnya-kötőüzeméből.

Annak érdekében, hogy a vállalat széttagoltságát megszüntessék, meg kellett kezdeni az eredetileg a Filatorigáti Textilművek Rt. tulajdonában lévő – majd ennek a Pestszentlőrinci Fonodával történt egyesítése révén létrejött – FILTEX nyomóüzem, végül a Viktória Kötő és Szövőgyár egyik telepévé vált épületek átalakítását. (Az érdekesség kedvéért érdemes megjegyezni, hogy a II. világháborút követően dohányfermentáló üzem működött az említett épületekben.)

A Budapesti Harisnyagyár működése

Ezekben a felszámolt épületekben indult meg a Budapesti Harisnyagyár (BHGY) termelése több fázisban.

Kötők egy csoportja körkötőgépek mellett

Formázás formalábakon

Megkezdődik a központi festő-kikészítőüzem építése (1962)

1951 májusában a kikészítő üzemek, majd szeptemberben a többi telepek költöztek be és megkezdtek a termelőtevékenységet.

A nagyvállalati konstrukció kezdeti stádiumának tekinthetjük a további szervezeti változásokat:

A Gyulai Harisnyagyárat 3 évi önállóság után 1954. január 1-jén a BHGY-hoz csatolták. Az ún. durvaáru termelése így a BHGY-ban, a finomharisnyák gyártása pedig az Óbudai Harisnyagyárban (a volt GFB-nél) folyt.

Az 1957-es népgazdasági tervben még fellelhető utalás a BHGY mellett az alábbi harisnyagyárakra is:

- Hódmezővásárhelyi Harisnyagyár,
- Óbudai Harisnyagyár,
- Pesterzsébeti Kötött (volt Perlesz).

1961-ben az Óbudai Harisnyagyár is megszűnt önálló lenni, ezt is a BHGY-hoz csatolták. Ekkor a magyarországi harisnyagyártás egyetlen nagyvállalata már a Budapesti Harisnyagyár lett!

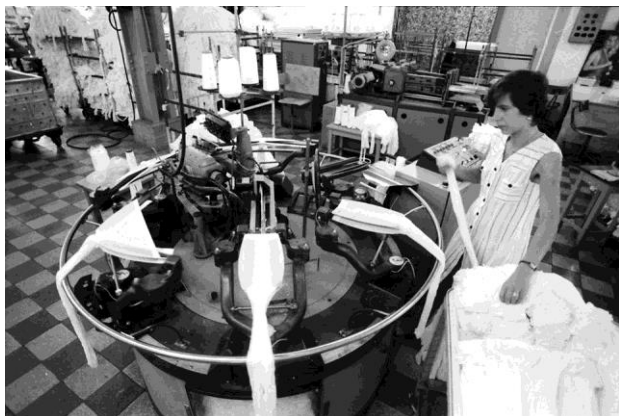
A Budapesti Harisnyagyár további fejlesztései

Hogyan lett a Budapesti Harisnyagyár Közép-Európa egyik versenyképes harisnyagyára?

Kronológiai sorrendben felsorolva világosan tükröződik egy megállíthatatlan prosperálás és később a hanyatlás, amely végül a BHGY megszűnéséhez vezetett.

1951–1961

Ez alatt az időszak alatt új gyártmánystruktúra alakult ki a kötéstechológia és kikészítés műszaki fejlesztésével párhuzamosan. 1958-ban: új gépekkel gyarapodott a géppark (Schweiter keresztcsévélgép, Heliot formázógép, Pegg formázó (ún. prebordáló) gép (utóbbi a nylonharisnyák hőrögztése céljából). A festődében az addig alkalmazott Schaum színezőberendezések mellett a

Automata harisnyanadrág-összevarrógép

P60-as dobgépek is helyet kaptak. 1960-ban készült el az első 100 000 db körkötött harisnya a cotton-gépi harisnyák kiváltására.

1961–1962

Az Óbudai (Vihar utcai) Harisnyagyár megszűnése után a formázóban állították fel a nagytermelőkenységű Colorplast folyamatos festő-formázógépet a finomharisnyák színezésére. Sor került Heliot és Pegg formázógépek beszerzésére.

1962-ben befejeződött a Kötszövőipari Központi Festőde és Kikészítő Gyárreszleg építése a BHGY területén, és átadták az akkori Közép-Európa egyik legmodernebb kikészítő üzemét, amelynek több mint 1200 tonna/év kötött kelme kikészítési kapacitásra kellett fejlődnie. Ehhez kezdetben Textima szárító-, Fleissner dob-szárító-, Famatex hőrögztő-, Heliot vasalógép, továbbá motollás kádak, Textima bolyhozógépek álltak rendelkezésre. Ugyanebben a gyárreszlegben kapott helyet a harisnyafestőde is, egyelőre a régi gépparkkal, csak a P60-as dobgépek száma nőtt meg.

1962–1965

Megkezdődött a kötődei géppark korszerűsítése.

A harisnyafestődében ekkor állították fel a gyári gépész szakemberek által készített lapátos színezőgép első prototípusát, az akril/poliamid keverékű harisnyaféleségek kíméletes színezése céljából.

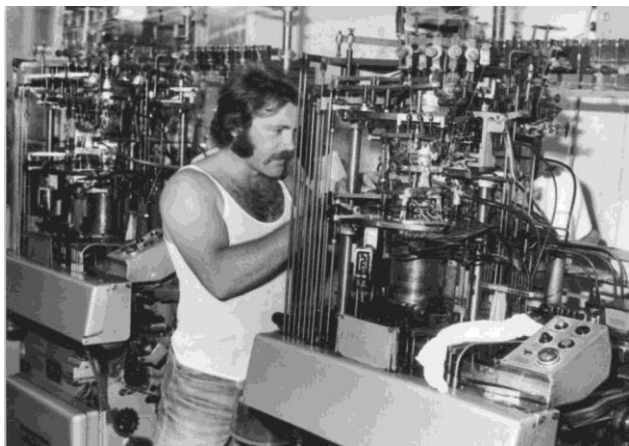
A festőde-kikészítő gyárreszlegben felállították a Famatex hőrögztőgépet és az Obermayer HT tekercs-színezőgépet a hozzá tartozó feltekercselőgéppel.

1967

Folytatódtak a kötőgépi fejlesztések (Irmac, Esta

Láncolás („kettlizés”)

Korszerű körkötőgép beállítása

gyártmányú gépek beszerzése).

A festőde-kikészítő gyárrészlegben is újabb gépeket állítottak fel kapacitásbővítés érdekében (Scholl HT színezőgép, Brückner hórögzőtő ráma).

1969. augusztus 1.

A finomharisnya-adjusztálást fokozatosan az új nagybáttonyi gyárba telepítették (1974-ben már 840 munkás dolgozott itt).

1972

A vállalati termékfejlesztés újabb állomása a poliakrilnitril/poliamid keverékű zokni és harisnyanadrág gyártásba vétele, ehhez a festődei háttér kialakítása. Újabb lapátos színezőgépek házi kivitelezésben történő gyártása és üzembe helyezése.

1974

Bérmunkaüzemek létrehozása, elsősorban adjusztálásra szakosodva (Lucfalva, Zagyvavölgye MGTSZ). Az év végére már 840 fő dolgozott a bérmunka üzemekben.

1975

A Nagybáttonyi Harisnyagyár átadása. Ezzel a Budapesti Harisnyagyár finomharisnya-termelésének jelentős része a kötéstől az adjusztálásig itt történt.

1976

Szeghalmon új gyár építése kezdődött, elsősorban a durva áruk kötési kapacitásának bővítése céljából.

1977–1978

Szeghalmon részben megindult a termelés az addig elkészült épületben, majd 1978-ban a hivatalos átadás is megtörtént. A gyárat 1979 első feléig a Gyulai Harisnyagyár irányította.

1979

Gyulán a Zrinyi-utcai telepen adjusztálás megindítása.

1980

Újabb, modernebb durva kötőgépek beszerzésére került sor.

A harisnyafestődei technológiák műszaki színvonalának további korszerűsítése Dreher-Milnor gyártmányú lyukkártyás programvezérlésű, forgódobos, osztatlan illetve Y osztott dobbal felszerelt gépek beszerzésével és

üzembe helyezésével.

1981–1982

Az adjusztálási munka megnövekedett mennyisége miatt újabb bérmunka üzemek létesítése Aranyos-apátiban, Tiszabecsen, Pusztakovácsiban, Méhkeréken, Palotásfalmon, Hajdúszoboszlón, Cigándban.

1984

Festődei fejlesztés a durva áruk színezésére, modern programvezérlésű technológiával, az amerikai Washex gépek megvásárlásával és a P60-as dobgepek lecserélésével.

Stalam gyártmányú nagyfrekvenciás, hevederes szárítógép beszerzése, elsősorban a finom áruk kíméletes szárításának biztosítására.

1985

A Délia leányvállalat létesítése Nagybáttonban illetve Báttonyterenyén.

1986

A Délia leányvállalat megszüntetése.

A festőde-kikészítő gyárrészleg kelmekikészítője bezár, mert legnagyobb bérmunkáltatója, a Habselyem Kötöttáru-gyár pesterzsébeti gyárában saját festőde-kikészítő üzemeltetést létesített, és a Kazincbarcán 1971 óta működő konfekcióüzeme mellett egy új, korszerű gépekkel felszerelt festőde-kikészítő üzem hozott létre.

A Budapesti Harisnyagyár festőde-kikészítő gyárrészlegében az így felszabadult területeken a finomharisnya nyersmégmunkálása, szabása, varrása és annak színezése, formázása és csomagolása vette át a kelmekikészítés helyét. A formázást és csomagolást egy lépésben a japán Takatori automatagép beszerzése tette lehetővé.

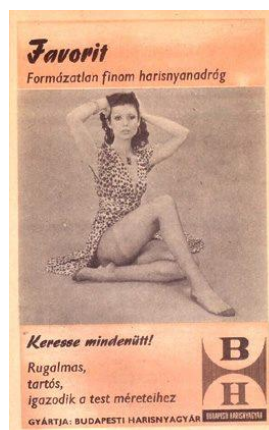
1987

1987. január 1.: A Nagybáttonyi Harisnyagyár eladása.

A Nagybáttonban üzemelő harisnya színező berendezéseket a Budapesti Harisnyagyár volt kelmefestődejébe telepítették át, ahol már a bérikikészítés megszűnése után finomharisnya festődét alakítottak ki profil tisztítás keretében Then, Brazzoli, Colormat 800 (programvezérléses) színezőgépekkel.

A Budapesti Harisnyagyár széthullása, a gyárak önállósodása

Az 1989–1990 közötti időszak már előre vetítette a jövőt, de az ekkor végrehajtott intézkedések akkor még jó

Reklámok

A Folyamór utcai gyártelep fénykorában ...

... és jelenlegi állapotában

megoldásnak látszottak.

Az 1989 júliusában létrejött önálló egységek az alábbiak voltak:

- Viking Rt., Budapest,
- Dáma Harisnyagyár, Budapest,
- Gyulai Harisnyagyár, Gyula, Megyeház utca,
- Angebot Rt., Gyula, Zrínyi tér,
- Gyulutex Kft., Doboz,
- Yielding Rt., Szeghalom.

Sajnos a szervezeti változások nem hozták meg a várt eredményt, mert az időközben nagy mennyiségben, szinte korlátlanul beáramló olcsó kínai és olasz tömegáruval nem tudott a vállalat – a részekre hullás ellenére sem – versenyben maradni. Eladási árait nem csökkentette, mivel óriási hitelállománya volt.

A Budapesti Harisnyagyár teljes megszűnéshez vezető út kronológiája

Az említett okok miatt már 1990-től, a részleges privatizáció folytán fokozatosan megszűntek az önálló egységek. Gyakorlatilag 1991-ben kezdték meg a felszámolásokat.

1994-ig a Budapest Bank adósság fejében megvette a Folyamór-utcai Viking Rt.-t és adósságkezelő biztost nevezett ki a társaság élére. A gyárat 1995-ben Kroesus pénzügyi befektető vette meg a banktól és pár évre vállalta a gyár üzemeltetését. Ezt követően 2 évig folytatódtott a durva illetve finom áru termelése.

1996-ban a hatékonyabb vezetés érdekében új ügyvezető igazgatót nevezett ki a tulajdonos s ezzel együtt a kereskedelmi tevékenységet is átalakította. Ez sajnos nem vezetett eredményre, mert így sem tudták nyereségesen eladni a durva árukat.

1996–1997-től a durvaharisnya-gyártás területein megkezdődött az ingatlan bérbeadási folyamata, majd ezt követték a többi volt termelő területéke is.

1997–1998-ban a durvaáruk termelését beszüntették, a gépeket eladták.

1999-ben a finomharisnya gyártása is megszűnt, mert az importtermékek árával nem tudott versenyképes lenni. Az így feleslegessé vált gépeket (a legmodernebb Lonati gyártmányú gépek voltak) magánszemélyeknek eladták.

2004-től számos kisvállalkozás létesült, ezek képviselik ma a magyar harisnyagyártást, javarészt azoknak a volt Budapesti Harisnyagyár gépeivel.

2012-ben az ECE Plazaépítő cég, amelyik az Árkádot építette, jelentkezett a Budapesti Harisnyagyár nem műemlék épületei által elfoglalt ingatlan megvételére, bevásárló és szórakoztató központ („pláza”) építése céljából.

Ez a Bogdáni út, Ladik utca, Szentendrei út, Folyamór utca által határolt terület. Erre opciója van, ami 2018-ban jár le. Miután sikerült a „Pláza Stop” rendelet alól 2014-ben felmentést kapnia, nyitva állna az út ahhoz, hogy csaknem nyomtalanul eltűnjön a valamikori Budapesti Harisnyagyár.

A 2018. május 10-én a Világ gazdaságban megjelent cikk szerint azonban Szatmáry Kristóf kereskedelmi biztos tisztázta, hogy ebben a formában mégsem fog a pláza megépülni, mivel az év végén lejár az építési engedély és 2015 elejétől új szabályozás van érvényben, tehát újra kell kezdeni az engedélyezési eljárást. Így sem a 2019-re ígért építkezés, sem a 2021-es átadás nem valósulhat meg.

Természetesen ez az új körülmény csak annyit jelent, hogy az épületek és a gyár emlékének megsemmisülési folyamata elhúzódik.

A Szentendrei úton lévő irodaépület jelenleg a Delta Elektrolux Kft. tulajdona, de ez nem lehet akadály.

A cikk szerzője szeretne volna optimista hangvétellel befejezni ezt a visszaemlékezést, amit nehéz szívvel készített, de ez sajnos nem sikerült. Ezzel együtt reméli, hogy a Budapesti Harisnyagyár történetének megírásával hozzájárult ahhoz, hogy fennmaradjon e-nagy múltú gyár emléke az utókor számára.

Ebben önzetlen segítői az anyag gyűjtése, fotók, visszaemlékezések formájában Minczér Zoltánné és Pillinger János, a Viking Ingatlanforgalmazó és Hasznosító Zrt. műszaki igazgatója volt, akiknek a szerző ezúton is köszönetet mond.

Források

- Lázár Károly: 425 éves a kötőgép. A kötés és a kötőgép rövid története. Magyar Textiltechnika, 2014 (LXVII) 2. sz. 8–18. old.
- Dr. Czeglédi Imre: A Gyulai Harisnyagyár 75 éve. Gyula, 1975
- Oszoli György: A 100 éves magyar harisnyagyártás története. Budapesti Harisnyagyár Fórum újságja, 1985
- Molnár László gyűjtéséből korabeli dokumentumok, tervrajzok 1934–35-ből, Budapest Székesfőváros Polgármesteri Hivatala
- Vival Hírportál: Harisnya történet. 2000. augusztus 11.
- Hungaricana, Library Hungaricana honlapon: 1957. június 8, 1960. október 24, MSZMP Budapesti Végrehajtó Bizottság, 1962. október 22. MSZMP Budapesti Bizottság ülése jegyzőkönyvek
- Lázár Károly, Markó Péterné, Zoles József: A Budaesti Finomkötőtárgyár rövid története. Magyar Textiltechnika 2013. (LXVI) 1. sz. 26–29. old.
- Vidó Miklós: Videó a Gyulai Harisnyagyár történetéről, 2012. október 31.